

Č L Á N K Y A S T U D I E

DAGMAR BÁLKOVÁ

Socializace živnostenského podnikání na Jihlavsku

Výzkum týkající se socializačního procesu živnostenského podnikání má pochopitelně svá úskalí. Dnes již ale není, myslím si, sporu o tom, zda zkoumat či nezkoumat tuto výzkumnou oblast, neboť jako taková má v procesu budování socialismu své nezasputitelné místo a její zásadní proměny byly nedílnou součástí socialistických revolučních přeměn.

Při současném rozvoji historické vědy je však nutno zaujmout k problematice již objektivně kritický postoj, vycházející ovšem z dobových vzájemně se podmiňujících souvislostí a skutečností. Při hodnocení socializačního procesu tohoto nevelkého ekonomického úseku je nutno přiznat a ukázat také chyby, které se objevovaly v důsledku nedostatku zkušeností československých stranických a státních orgánů se začleňováním živnostenské složky do socialistických výrobních vztahů, a zároveň vyvodit závěry a poučení z této historické etapy.

Při respektování zákonitostí historického vývoje je nutno si uvědomit, že socializační proces nemohl být uskutečněn podle jediného předem připraveného programu. Již samotný fakt, že mělo jít o proces, který nebyl ověřen praxí v žádné jiné zemi lidově demokratického tábora naznačoval, že půjde o etapu, v níž budou jednotlivé postupy znovu upřesňovány a doplňovány a to přesto, že rámcové principy socializačního procesu živnostenského úseku zůstanou zachovány.

Je nutno si uvědomit, že socializační proces živnostenského podnikání byl započat v odlišných podmínkách než v jakých byl dokončen. Měnící se vnitřní i mezinárodní situace podstatným způsobem ovlivnila socializaci tohoto úkolu.

Zhodnotit živnostenskou problematiku z hlediska celostátního vývoje je stejně důležité jako zkoumat problém z hlediska vymezeného regionu. Sledování socializačního procesu v bývalém Jihlavském kraji nám umožní zachytit jak obecné souvislosti s celostátním vývojem, tak i specifika tohoto území.¹

Výzkum určitého regionu, jaký představuje sledovaný Jihlavský kraj, se může opřít na jedné straně o poměrně zajímavý a konkrétní materiál, který nenajdeme v celostátních archívech, na druhé straně je však nutno dodat, že i v tomto regionu není zachován materiál ve své úplné celistvosti, neboť chybí i zde ta část, která by nám umožnila objasnit nejdůležitější a zároveň nejpalcivější problémy živnostenského podnikání. Tak například nemáme téměř žádné dokumenty pokud jde o vývoj družstevního podnikání na území tohoto kraje, především pak pokud se jedná o vývoj výrobního družstevnictví.

Rovněž tak materiál, který se vztahuje k zapojování živnostníků do jednotlivých socializujících podniků, ať už komunálních či družstevních, je neúplný a nedá se pro celkové zevšeobecnění téměř použít. Bohužel nemáme ani možnost opřít se při sledování tohoto regionu o uspokojivé statistické údaje.²

Jak je známo, impuls a zároveň hlavní koncepci socializačního procesu vytýčila komunistická strana na IX. sjezdu KSČ v květnu v roce 1949. Při prosazování socializačního procesu na živnostenském úseku vycházela komunistická strana z toho, že je nutno nejprve živnostníkovi v každodenní politicko-výchovné práci pomoci všech stranických i státních orgánů jak na centrální úrovni, tak na úrovni orgánů „dole“, objasnit nastoupenou politickou linii. Socializační proces měl být uskutečněn dlouhodobě, zhruba v období první pětiletky.³

Úlohu rámcového koordinátora zdárného průběhu jednotlivých dílčích etap socializace převzaly krajské a okresní sekretariáty Svazu československého živnostenstva, které pracovaly v úzké součinnosti s příslušnými pracovníky krajských a okresních výborů Komunistické strany Československa. Svazy československého živnostenstva měly řídit spolu s krajskými, okresními a místními národními výbory jednotlivé socializační akce, přičemž konkrétní pravomoc ve vymezených regionech byla přisouzena národním výborům.⁴

Hlavní formou propagační a politické činnosti mezi živnostníky se měly stát v roce 1949 tzv. informační schůze, které měly sehrát důležitou úlohu včasného, objektivního a podrobného objasňování cílů socializačního procesu a také možností zapojení soukromých drobných podnikatelů do socialistického hospodářství.

Do průběhu těchto informačních schůzí na území bývalého Jihlavského kraje nám umožní nahlédnout pouze jediný materiál, který vypovídá o tom, že informační schůze byly „konány pravidelně, s poměrně velkým počtem živnostníků“.⁵

Na přelomu let 1949–50 se projevovala agitační činnost již v oblasti náborových schůzí, jež byly konány většinou z iniciativy krajských poboček Svazu československého živnostenstva a ve spolupráci s KNV v Jihlavě.

V přehledu, který byl poslán živnostenskému oddělení ústředního výboru KSČ z Ústředního svazu československého živnostenstva, se hovoří o tom, kolik náborových schůzí bylo konáno v době od 1. ledna do 31. července 1950 na území jednotlivých krajů českých zemí.⁶

V Jihlavě proběhlo ve sledovaném období celkem 47 schůzí a porad. Při srovnání Jihlavy s ostatními kraji, můžeme říci, že pokud jde o počet schůzí, byla Jihlava na předním místě.

Ovšem bohužel už málo můžeme vyčíst o tom, jak dalece byly tyto schůze účelné, neboť nemáme již přehled o počtu začleněných živností v tomto období.

Poměrně brzy – již na přelomu roku 1948/49 – byly nalezeny vhodné modely socialistických výrobních jednotek, do nichž měli být převáděni živnostníci. V socialistickém hospodářství měly nahradit soukromé podnikání dvě hospodářské formy – družstevní a komunální podniky.

Pro živnostníky byly aktuální dvě družstevní formy – výrobní a spotřební. Výrobní družstva se měla orientovat na zakázkovou činnost, při níž bylo třeba zvláštní zručnosti a individuální dovednosti, méně na opravářenskou činnost. Spotřební družstva měla sehrát důležitou úlohu v distribuci.

Výrobní prostředky živnostníků neměly být zespoleňšeny jejich vyvlastněním (zestatněním), neboť se nejednalo o výrobní prostředky, které byly nástrojem vykořisťování, ale dobrovolným spojováním dosud soukromě hospodařících malovýrobců a sdru-

žováním jejich výrobních prostředků. Tato směrnice ministerstva financí platila jak pro přechod soukromých podniků do družstev, tak i do komunálů. Úhrada za převzaté soukromé výrobní prostředky, za suroviny i ostatní materiál hrazena přímo socializujícím podnikem a to v ročních splátkách. Do výrobních družstev měly být převáděny zejména obory krejčovské, výroba prádla, kožešnictví, obuvnictví, truhlářství apod.⁷

1. lednem 1949 byl dán celostátně impuls k zakládání komunálních podniků.⁸ Komunální podniky na rozdíl od družstevních byly zakládány zcela nově a na rozdíl od družstevních měly zabezpečovat především údržbářské a opravárenské práce. A proto měly podchytit co největší počet živnostníků a to z těch soukromých živnostenských oborů, které se doposud opravárenskou a údržbářskou činností zabývaly. Na rozdíl od družstev přímým zřizovatelem a v následující době přímým nadřízeným těchto komunálních podniků byly národní výbory.

Přímá vazba lidové správy a těchto nově zakládaných podniků měla zaručit, že komunální podniky budou působit především v místním okruhu, budou využívat místní zdroje a pracovat pro místně ohraničený okruh zákazníků.

Postup při zakládání komunálních podniků byl následující. Byl vybrán většinou jeden z největších soukromých živnostenských podniků jako základ budoucího komunálního podniku. Vybraný podnik byl relativně dobře vybaven, pokud šlo o rozsah provozuschopných místností, měl většinou z hlediska budoucího okruhu působení tu nejvhodnější polohu. K tomuto vybranému podniku pak byly přiřazeny další soukromé živnosti. Musíme si však uvědomit, že počáteční existence vznikajících komunálních podniků nebyla zdaleka ideální a nenaplnovalo se ihned skutečné poslání a funkce komunálních podniků. Podstatnou a vážnou překážkou pro úspěšný start budoucích komunálních podniků byla obecně velmi malá možnost získat odpovídající prostory větších rozměrů, které by sloužily ke koncentraci drobné výroby eventuálně ke služební činnosti. Při počáteční existenci komunálních podniků většinou zůstávala soustředěna pracovní činnost v bývalých živnostenských podnicích právě v důsledku nedostatku vhodných prostor, popřípadě byla pracovní činnost ze dvou nebo ze tří bývalých živnostenských podniků soustředěna do jedné rozšířené provozovny.⁹

Jihlava jako město na tom nebyla špatně v tom smyslu, že zde bylo mnoho konfiskátů po Němcích. Ovšem tato skutečnost byla relativní, když si uvědomíme, že většina konfiskátů přešla ještě v období předúnorovém anebo těsně v poúnorovém období do veřejné správy k okamžitému využití nebo byla začleněna do národních podniků. Výběr vhodných prostor pro komunální podniky byl potom mnohem užší.

S větším zakládáním komunálních podniků se v Jihlavě a v dalších okresních městech bývalého kraje začalo koncem roku 1949. Do konce roku 1950 bylo začleněno na 172 různých provozoven – většinou ze soukromého živnostenského sektoru, jen malá část byla tvořena z konfiskátů, přidělených národním výborem.¹⁰

Uvedených 172 bývalých soukromých živnostenských podniků bylo soustředěno do 114 provozoven. Bylo vytvořeno 6 komunálních podniků – 5 samostatných komunálních podniků města Jihlavy a 1 okresní podnik stavební. Byly to – Dopravní služby a Hospodářství a veřejná služba, Pohostinské podniky, Bytové podniky, Sdružená řemesla, Stavební podniky okresu Jihlavského.

Podstatnou část podniku Dopravní služba tvořila trolejbusová dráha pro městskou dopravu v Jihlavě, která byla až dosud provozována ústředním podnikem Západomoravské elektrárny v Brně a která byla vyhláškou ministerstva průmyslu předána do vlastnictví městu Jihlava k začlenění do komunálního podniku. Další složkou tohoto podni-

ku byla doprava nákladů všeho druhu a nepravidelná doprava osob. Mimoto měl nový podnik údržbářský a opravárenský odbor pro motorová vozidla.

Komunální podnik Hospodářství a veřejná služba vznikl 1. lednem 1950 sloučením dosavadních jednotlivých komunálních podniků Zahradnictví města Jihlavy, Pohřební ústav a Lázně a rekreační zařízení. Kromě toho byl do podniku včleněn tzv. Hospodářský dvůr města - čištění města, polní hospodářství. Rovněž tak holičské živnosti byly zařazeny v rámci tohoto podniku, ovšem šlo o konfiskáty získané od Fondu národní obnovy.

Pohostinské podniky krajského města Jihlavy sdružovaly začátkem roku 1950 přes třicet závodů restauračních a kavárenských, pekařských, cukrářských a sodovkárnou.

Komunální podnik nazvaný Stavební podniky okresu Jihlavského zahájil svou činnost 1. ledna 1950. Vedle činnosti stavební, která byla převážně zaměřena na údržbu a menší stavby investiční, sdružoval tento podnik řadu pomocných stavebních živností jako instalatérství, malířství pokojů, natěračství, truhlářství, klempířství, pokrývačství apod. Také městská cihelna byla začleněna do tohoto podniku.¹¹

Nejproblematictější se jevil komunální podnik Bytové podniky, který prakticky existoval rovněž od 1. ledna 1950, tedy začal vykonávat činnost, ovšem do té doby nebyly vyřešeny všechny právní problémy, a to zejména pokud šlo o převod bytového fondu v městě Jihlavě do tohoto komunálního podniku.

Nejpozději byl založen podnik Sdružená řemesla. Začal fungovat 1. červnem 1950. Byl založen z majetkové podstaty bývalé firmy Karel Lösel, která byla přidělena Jednotnému národnímu výboru v Jihlavě opět Fondem národní obnovy. Postupně byly k tomuto největšímu řemeslnému závodu připojovány socializačním procesem další menší podniky. V roce 1950 se komunální podnik Sdružená řemesla zabýval pasířstvím, kovotlačitelstvím, mědikovectvím, slévačstvím, chromováním, zámečnictvím, klempířstvím, výrobou štětců, rámováním obrazů, bednářstvím, truhlářstvím.

Z pramenné základny je patrné, že konkrétně v Jihlavě nebylo zakládání komunálních podniků velkým problémem. I když pochopitelně i v tomto regionu byly větší či menší nesnáze, které však můžeme zaznamenat i v jiných krajích při sledování celostátního vývoje. Především šlo o to, že nebyl ještě v roce 1949 ujasněn zcela odborný dohled mezi ústředními orgány a mezi jednotlivými ministerstvy, což se v praxi projevovalo v poměrné chaotičnosti odborného vedení, vydáváním směrnic apod.

Dále negativní roli při vzniku komunálních podniků hrála i ta skutečnost, že mnohdy v praxi se křížily zájmové sféry národních podniků, komunálních podniků a družstev, a že mnohdy ani delimitační směrnice vydané KNV v Jihlavě o přidělování majetkových podstat různých konfiskátů ještě nemusely znamenat, že byly tyto směrnice v praxi dodržovány.

Rovněž tak byla poměrně zdlouhavá cesta schvalování zakládacích listin komunálních podniků.

Od počátku své existence postrádaly komunální podniky potřebný počet technických, administrativních kádrů, stejně tak neexistovala de facto v počátečním období komunálních podniků poradenská služba.

V ostatních menších městech bývalého kraje Jihlavského byla situace v zakládání komunálních podniků obdobná, i když pochopitelně šlo v okresních městech o mnohem menší podniky s menším počtem členů.

Koncem roku 1950, kdy byla vydána souhrnná zpráva o zakládání a působení komunálních podniků v Jihlavském kraji bylo v úvodu uvedeno, že v pěti okresech kraje ještě nebyly ustanoveny komunální podniky.¹² Ve zprávě bylo také konstatováno, že

většina nově založených komunálních podniků nevede předepsané účetnictví, například u komunálního podniku v Moravských Budějovicích bylo uvedeno, že v kovodělných oborech provádí fakturování provedených prací sami dřívější majitelé živností, což, jak bylo dále napsáno, je tím více na pováženou, že vedení komunálního podniku nemá vůbec přehled o tom, jestli jsou tyto vykonané práce dobře účtovány.

I když byl socializační proces teoreticky připraven, přesto v průběhu roku 1949 nevyšly konkrétní návody, jak postupovat v praxi při zapojování soukromých živnostníků do socialistických výrobních vztahů.

Byly sice, jak jsme se již o tom zmínili, už na přelomu období let 1948/49 vytypovány vhodné formy socialistických výrobních jednotek, byly známy zásady družstevního hospodářství a byl vydán zákon o zakládání komunálních podniků. Začínající socializační proces živnostenského podnikání byl pochopitelně řízen různými směrnici, které vydávaly ústřední stranické a státní orgány a směřovaly k nižším složkám, které byly koordinátory jednotlivých socializačních akcí.

Avšak první dokument, který dával konkrétní a ucelený návod, jak postupovat při socializaci živnostenského podnikání, vyšel až počátkem roku 1950. 31. ledna 1950 vydalo ministerstvo průmyslu Směrnice pro delimitaci činnosti podniků socialistického sektoru a pro přechod soukromých podniků do vyšších forem.¹³

Směrnice byly připravovány již v průběhu roku 1949 a předběžně bylo plánováno, že vyjdou v druhé polovině tohoto roku. To znamená, že jejich zavedení do praxe mělo být realizováno již od začátku roku 1950.

Směrnice byly vydány a určeny pro delimitaci nejrozsáhlejšího živnostenského odvětví řemeslných oborů, ovšem jejich postupné uplatňování v praxi nebylo nikterak jednoduché.

Naplněním delimitačních směrnic měly být zabezpečeny především tyto úkoly. Na prvním místě mělo být zaručeno, že přechod živnostníků do socialistických výrobních forem bude plynulý, neboť směrnice dávaly národním výborům přesné návody při převádění jednotlivých živnostenských oborů do socialistické sféry.

V návodu byl přesně vymezen pro ten který obor živnostenského podnikání určitý druh socialistického podniku, typ družstva, komunálu, u národního podniku bylo pak vytypováno odvětví – šlo v tomto případě o živnostenské obory, pro něž byla koncentrace výroby v národním podniku při větším počtu lidí výhodnější než v podniku družstevním či komunálním.¹⁴

Delimitační směrnice byly vydány i proto, aby byla v rámci stávajícího soukromého živnostenského sektoru v každém okrese vymezena základní hospodářská potřeba drobného podnikání a ta převedena do socialistických výrobních forem. To znamená, že všechny živnosti, kterých nebylo v okrese potřeba, měly být zařazeny do tzv. nadbytečné kapacity s tím, že majitelé nebudou již působit v tom oboru, v jakém pracovali doposud, ale budou převedeni do jiných, z hlediska pracovních sil potřebnějších oborů komunálních a družstevních podniků eventuálně do národních podniků, do těch, které potřebovaly nárůst pracovníků. V poslední řadě měla v rámci okresu zůstat v soukromém vlastnictví výrobních prostředků určitá část živnostníků, kteří by zabezpečovali drobné opravárenské práce. Tuto malou skupinu živnostníků měli tvořit staří nebo invalidní řemeslníci, tedy ti, kteří nebyli pro socialistický sektor perspektivní.¹⁵

Delimitační směrnice byly rozeslány všem hospodářským složkám s tím, že svým obsahem zároveň určovaly další směr socializačního procesu živnostenského podnikání – okresní národní výbory – měly ve spolupráci s místními národními výbory sestavit komisi ze zástupců referátů plánovacího, hospodářského, referátu pro obchod a výživu,

ze zástupců komunálních podniků, krajských družstevních rad, okresní odborové rady předložit KNV do 30. září 1950 tzv. optimální síť řemesel – plán, který se měl stát základem postupné socializace výrobních živností a vybudování účelné sítě služeb opravárenských, údržbářských a drobné výroby.

KNV do 30. září 1950 tzv. optimální síť řemesel – plán, který se měl stát základem postupné socializace výrobních živností a vybudování účelné sítě služeb opravárenských, údržbářských a drobné výroby.

Bohužel pro bývalý Jihlavský kraj se nedochoval souhrnný přehled optimálních sítí pro všechny okresy tak, jak je tomu například u bývalého Brněnského kraje. Máme k dispozici pouze optimální síť bývalého Jednotného národního výboru v Jihlavě, tedy pro okres Jihlava město. Což je dost málo, neboť nemůžeme srovnávat, čím se odlišovaly např. okresy s převahou venkovských řemesel a okresy s typicky městskými živnostmi apod.¹⁶

Z návrhu pro tento okres lze vyzkoumat celkový počet živností – při návrhu optimální sítě jich bylo 345, z toho pro začlenění do národních podniků bylo určeno 54, pro komunály 64 a pro družstva 187, u 38 živností bylo navrženo, aby byly ponechány v soukromém vlastnictví na dožití. Myslím si, že návrh socializačního procesu byl dělán v souladu s centrálními směrnici. U této optimální sítě byla také některá specifika, neboť na rozdíl od jiných krajů bylo poměrně dost živností zařazeno do národních podniků. Celostátně doporučovaná směrnice totiž uváděla, aby byly do národních podniků zařazovány živnosti pouze výjimečně a jen v tom případě, pokud by nebylo uplatnění v komunálech a v družstvech. Nemáme k dispozici bližší údaje a tudíž nevíme, zda na Jihlavsku bylo toto začlenění navrženo proto, že se jednalo o nadbytečné živnosti, které stejně byly určeny pro národní podniky (v tom případě měly být zařazeny zvlášť), anebo šlo o živnosti, jejichž specializace byla v navržených národních podnicích, a tudíž nebylo potřeba je začleňovat do komunálních a družstevních podniků. Největší počet soukromých živností byl navržen pro družstevní formy, je proto velká škoda, že v tomto směru nemáme k dispozici téměř žádný dochovaný materiál.

V návrzích optimálních sítí mělo být také zvlášť uvedeno, které živnosti již byly před nebo v průběhu příprav optimálních sítí začleněny do socialistických hospodářských forem (národních podniků, komunálů, družstev). U Jihlavského okresu nebyla tato část vyplněna, čímž vlastně JNV v Jihlavě potvrzoval, že doposud ani jeden živnostenský podnik nebyl začleněn.

U ostatních okresů bývalého Jihlavského kraje, kde nebyly optimální sítě dochovány, sledujeme vývoj z různých zápisů z KNV v Jihlavě, které občas zachycovaly postoje některých hospodářských pracovníků k těmto návrhům apod.

Sestavení tzv. optimálních sítí pro jednotlivé okresy ještě neznamenalo, že bylo vše vyřešené a že od okamžiku schválení těchto návrhů Krajským národním výborem v Jihlavě již socializace probíhala bez problémů a zcela plynule.

První nesnáze se ukázaly vzápětí po schválení optimálních sítí. Nebylo výjimkou, že živnostníci protestovali proti svému zařazení v optimální síti. Mnohdy například chtěli být zapojeni na jiný podnik než na ten, který jim byl tímto návrhem určen. Živnostníci často nesouhlasili s tím, že nebyl jejich podnik (objekt) z několika dalších vybrán jako základ budoucího komunálního a družstevního podniku. Někdy to šlo tak daleko, že živnostník přestal mít vůbec zájem o socializaci, pokud mu socializující podnik nezaručil, že právě jeho podnik bude sloužit dál jako buď provozní nebo výrobní jednotka. Dosti často živnostníci také kalkulovali. Nerespektovali delimitační směrnice a hledali pro sebe v socialistickém sektoru co nejvýhodnější zapojení. Pokud nebyli uspokoi-

jeni, obvykle v argumentaci pro národní výbory uváděli, že jim delimitačními směrnice-
mi přidělený socializující podnik přestal mít o ně zájem.¹⁷ Na druhé straně je také patř-
né, že i socializující podniky často porušovaly delimitační návrhy, neboť nejdříve se sna-
žily získávat ty soukromé podniky a ty živnostníky, jež byly pro ně perspektivní, např.
měly příznivou polohu, svým výrobním zařízením a vybavením mohly zaručit okamžitou
výhodu pro socializující podnik apod.

Jindy se socializující podniky, což byl opačný příklad, spokojily s tím, že soukromý
živnostník pracoval nadále ve své dílně, socializující podnik jej vedl jako domácího děl-
níka. Konkrétně se tato činnost projevila v bývalém Jihlavském kraji například v Brtnici,
kdy Sdružený komunální podnik takto zaměstnával několik živnostníků.¹⁸ Hospodář-
ský referát JNV v Jihlavě po zjištění této skutečnosti upozornil dotyčný podnik, že
v tomto případě nejde o skutečnou socializaci a tudíž, že je nutno, aby byli doposud tzv.
domácí dělníci napojeni do řádného pracovního poměru a stejně tak i jejich výrobní za-
řízení bylo převzato koupí anebo pronájmem.

Vedle bezprostřední reakce hlavních činitelů v socializačním procesu – soukro-
mých živnostníků a socializujících podniků – družstev a komunálů, je nutno se zamys-
let nad tím, jaké další výhody či nevýhody přineslo pro vývoj socializačního procesu
schválení optimálních sítí v bývalém Jihlavském kraji.

Pramenná základna jasně ukazuje, že situace v soukromém živnostenském podni-
kání byla již v době přípravy optimálních sítí značně komplikovaná a nepřehledná. Za-
tímco z návrhů optimálních sítí se tedy zdálo, že je téměř vše v pořádku, že většina živ-
nostenských podniků je ještě v soukromém vlastnictví výrobních prostředků a že tedy
hlavní etapa socializačního procesu teprve nastane, objevily se poněkud znepokojující
zprávy z KNV v Jihlavě, které signalizovaly zcela jinou situaci.

Zpráva z 27. října 1950, kterou vydal KNV v Jihlavě, uváděla „... ze soukromých živ-
ností byly odčerpány nebo samy odešly kvalifikované výkonné pracovní síly ještě dříve,
než došlo k rozvoji komunálního hospodářství.“¹⁹ Tato zpráva, vydaná téměř současně
se schválením optimálních sítí KNV, značně nabořovala původní představu o plynulém
a bezproblémovém přechodu živnostenského podnikání do socialistických výrobních
vztahů.

Zatímco okresní národní výbory bývalého Jihlavského kraje předložily k posouzení
plány, jak bylo uvedeno v jednom ze zápisů porad z KNV v Jihlavě, které nikterak nena-
značovaly úbytek pracovních sil, naopak některé podchycovaly i nadbytečnou kapacitu
soukromých živnostníků, tzn. nadstav pracovních sil, který neměl být do vyšších výro-
bních forem specializovaných na individuální výrobu a služby převeden, (navíc, jak bylo
uvedeno, žádná z nich neudávala, že by odešlo z živnostenského podnikání nějak moc
živnostníků mimo svůj obor) podává KNV odlišnou hodnotící zprávu. Proč tedy ta
odlišnost? Můžeme říci, že zpráva KNV v Jihlavě byla mnohem blíže dobové skuteč-
nosti než schválené návrhy optimálních sítí v jednotlivých okresech. Zatímco totiž
ONV připravovaly, v mnohých případech pečlivě, plány socializačních přeměn, nesle-
dovaly většinou souběžně skutečně probíhající a podstatné změny v soukromém živ-
nostenském podnikání. Okresní národní výbory připravovaly návrhy optimálních sítí
zhruba v období od března do konce září 1950. Byla to poměrně dlouhá doba a většinou
okresní národní výbory spolu s místními předkládaly KNV návrhy, které sestavily a vy-
tvořily v počátečních fázích přípravného období nebo v období pozdějším, ale bez pod-
statnějších úprav. Některé národní výbory sice v průběhu přípravy upravovaly návrhy
potud, pokud se měnila soukromá živnostenská oblast, ovšem nebylo to zcela pravid-
lem, k čemuž přispíval také to, že samy hospodářské referáty národních výborů nebyly

dostatečně informovány o všech změnách. Návrhy optimálních sítí připravovali pracovníci hospodářských referátů ONV povětšinou z hlášení poskytovaných MNV anebo zasílaných přímo jednotlivými živnostenskými podniky na okrese, málokdy však si situaci prověřovali sami v praxi. Určitá komplikovanost pramenila ze samotného způsobu vedení evidence živnostenských podniků. Živnostník totiž mohl podnik uzavřít na dobu šesti měsíců, dát jej do klidu a po tomto období buď podnik znovu obnovit anebo již neobnovit. Přitom podnik v době uzavření nebyl z evidence vyloučen, ale byl nadále veden jako soukromě fungující podnik. V praxi bylo posléze ověřeno, že většinou ten živnostník, který podnik uzavřel, přešel pracovat do jiného oboru, zejména pak do průmyslových závodů, a již nikdy neobnovil soukromý živnostenský podnik.

Předložené návrhy na postupnou socializaci se nekryly s danou skutečností a ztratily tím pádem své původně zamýšlené opodstatnění. Později vydalo KNV v Jihlavě další rovněž znepokojující zprávy, které rozvíjely ve stejném smyslu prvotní závažná sdělení o úbytku pracovních sil ze živnostenského podnikání.

Lze říci, že nadměrný úbytek pracovních sil ze soukromého živnostenského podnikání měl poměrně velké důsledky pro začínající rozvoj socialistických výrobních jednotek – komunálů a družstev.

Z dochovaného materiálu můžeme vysledovat v bývalém Jihlavském kraji několik tzv. plánovaných odlivů pracovních sil z různých hospodářských oblastí.

Již v začátku roku 1950 byly sestavovány na KNV v Jihlavě plány na odčerpávání brigádníků především k zajištění plynulého nábory do stavebnictví a pro ostravsko-karvinské doly. Během tří měsíců odešlo do těchto celostátně plánovaných a sledovaných podniků z bývalého Jihlavského kraje 540 osob.²⁰ Tito pracovníci byli získáváni v prvé řadě z výrobních podniků, které nespádaly do celostátních a krajských priorit, mimo jiné také z živnostenského podnikání.

V dalším období – zhruba od dubna 1950 – byly již pro sledované priority získávány stálé pracovní síly. Hlavní pozornost byla zaměřena na distribuci. Tato akce byla nazvána – odčerpávání a výměna pracovních sil v distribuci. Šlo vlastně o začátek postupného odlivu pracovních sil, který se dotkl téměř všech hospodářských oblastí. Z distribuce byli získáváni především muži ve věku od 18 do 40 let, byli začleňováni do podniků podle následujícího prioritního pořadí: 1) hornictví a hutnictví, 2) ostravské stavebnictví, 3) lesy v kraji Olomouc, 4) těžké strojírenství a výroba vozidel a letadel (Motorpal), 5) zemědělství, 6) stavebnictví – stavba dráhy Brno–Havlíčkův Brod, stavba sléváren ve Žďáře a Armabeton, Štěpánov, 7) průmysl kamene a zemin.²¹

Prvá část očerpávání pracovních sil z distribuce proběhla od dubna do června 1950. Muži, jež přešli pracovat do průmyslových podniků, byli nahrazováni ženami anebo osobami se sníženou pracovní schopností. Druhá část probíhala více méně téměř současně s první, ovšem lišila se tím, že odčerpané pracovní síly nebyly nahrazovány jak v distribuci, tak posléze i v hostinských živnostech. Během krátké doby odešlo z distribuce 126 mužů a 10 žen, ze soukromých hostinců 21 mužů a 10 žen.²²

Od září 1950 lze hovořit o další vlně odlivu pracovních sil, jež měla již jiný charakter. Vlastně od té doby je možné mluvit o systematickém odčerpávání pracovních sil z neprioritních oborů, neboť v každém okrese, u každého MNV byla vytvořena mobilizační komise, jejíž hlavní náplní bylo obstarávání nových pracovníků do pracovního procesu a jejich využití.²³ Osoby, které nebyly zcela nezbytné v určitém odvětví, měly tyto komise podchytit a zapojit do prioritních oborů.

O dalším uvolňování pracovních sil se dozvídáme ze zápisu porady konané v březnu 1951 na KNV v Jihlavě.²⁴ Znovu byly uvolňovány mužské pracovní síly a to do 40 let

z pohostinství. Z krajského města Jihlavy bylo uvolněno a odčerpáno do prioritních odvětví československého průmyslu na 14 sil, jen některé z nich byly nahrazeny ženami z domácnosti.

Jak je vidět z předložených materiálů, bylo pro vzrůstající potřebu znárodněného hospodářství, pro prioritní obory, zejména pro těžký průmysl, odčerpána velká část pracovních sil. Nemůžeme bohužel přesně doložit kolik pracovních sil bylo plánovaným nábořem odčerpáno, konkrétně již vůbec ne, pokud šlo o soukromé živnostenské podnikání. Ovšem mnohé nasvědčovalo tomu, že určitá pozornost byla upřena právě na živnostenské podnikání v důsledku zvýšeného počtu přebytečných pracovních sil.

Zájem byl v počátečním období zaměřen na distribuci, která měla ať už v soukromém podnikání anebo již v socialistických formách hospodaření poměrně velký nadstav pracovníků. Pochopitelně však se odčerpávací akce pracovních sil rozšířily i na jiné živnostenské obory soukromého podnikání. Když vydalo předsednictvo KV KSČ v Jihlavě začátkem května 1950 pokyny pro plynulý nábor brigádníků a stálých pracovních sil do prioritních oborů, zdůraznilo ve svých závěrech, že mají být z živnostenského podnikání podchyceny „pouze přebytečné pracovní síly při socializaci živností a řemesel“.²⁵ Toto vyjádření v sobě obsahovalo zejména snahu o podchycení těch pracovních sil, které byly v zaměstnavatelském poměru v živnostenském podnikání – to znamená námezdní síly, dále pracovní síly z předimenzovaných oborů.

Nelze přesně zjistit, zda byly akce koordinovány okresními výbory KSČ, národními výbory a dalšími složkami tak, aby byly skutečně odčerpány jen požadované pracovní síly a také nelze zjistit, zda byly přesně dodržovány instrukce Ústředního výboru KSČ o odčerpávání přebytečných sil pouze přesvědčovací metodou.

V zápisech z průběhu jednání mobilizační komise při KNV v Jihlavě se sice upozorňovalo na to, že ne všechny odčerpané síly byly nahrazovány jinými pracovníky, ženami či lidmi se sníženou pracovní schopností, nic však nenasvědčovalo tomu, že by mobilizační komise získávaly pracovní síly z předních soukromých živnostenských oborů, tzn. z těch, které měly být v rámci okresu převáděny socializačním procesem výhradně nadále do odvětví drobné výroby a služeb.²⁶

Nemůžeme tedy jednoznačně říci, že v bývalém Jihlavském kraji byla prostřednictvím náborů pracovních sil odčerpána velká část živnostníků, která by způsobila podstatný a zásadní úbytek z plánovaného počtu, který měl být určen pro komunály a družstva. Z celostátního pohledu v některých krajích národní výbory volily nesprávnou politickou agitaci a ve snaze o zajištění brigádníků nebo stálých pracovníků působily na ně určitými přísliby – vyššími výdělky apod. Není možné však hovořit o všeobecném jevu. Je nutno si uvědomit, že hodnotíme stav v roce 1950 a v prvních měsících roku 1951, kdy situace byla ještě poměrně příznivá v odčerpávání pracovních sil.

Jak je tedy možné, že KNV upozorňuje na nadměrný úbytek pracovních sil z perspektivních živnostenských oborů?

V letech 1950 – 1951 můžeme zaznamenat totiž dvojí odliv pracovních sil. Nejprve ten, o kterém jsme hovořili, tzv. odliv systematický, plánovaný pracovními úřady, v druhé řadě živelný, kdy živnostníci odcházeli ze soukromého živnostenského podnikání zcela neplánovitě, většinou vykonávat práci, která byla odlišná od jejich dosavadního oboru. A právě tento druhý způsob odchodu živnostníků pravděpodobně zapříčinil mnohem větší škody.

Živelný odchod měl několik motivací. Mnozí živnostníci odcházeli ze svých soukromých oborů za lepším výdělkem do průmyslu, většinou informováni svými přáteli, sousedy apod. Velkou roli sehrála v odchodu do průmyslových závodů šeptanda. Pro-

střednictvím niž byli živnostníci informováni o tom, že budou dříve či později likvidováni, takže je nutné najít si, a to co nejdříve, výhodné místo s dobrým výdělkem. Nepříznivě působilo na sníženou pracovní kapacitu živnostenských pracovních sil také to, že průmyslové podniky samy se snažily získávat pracovníky s příslibem většího platu, aniž by tento postup prošel pracovními úřady a byl v souladu s prosazovanou politickou linií státu. Odliv pracovních sil z živnostenského podnikání ve městech byl větší než na vesnici, kde přetrvávala pevnější vazba na soukromé vlastnictví výrobních prostředků.

Na přelomu let 1950/1951 byla situace pokud šlo o přísun pracovních sil pro nově rozvíjející socialistické formy – pro komunální podniky – velmi povážlivá. V té době se již otevřeně hovořilo v krajských orgánech o tom, že vlastně socializační proces živnostenského podnikání probíhá nesprávným směrem a že většina živnostníků nepřešla do socialistických hospodářských forem tak, jak bylo plánováno.

Například v původních plánech pro přípravu komunálního hospodářství se navrhovalo, že budou v každém komunálu ustanoveny tzv. pracovní skupiny, které by zajišťovaly v určitém regionu údržbářské a opravářské práce. Tato původní idea byla značně narušena právě nedostatkem kvalifikovaných pracovních sil.

Veškeré diskuse, které probíhaly na KV KSČ a KNV v Jihlavě v první polovině roku 1951, měly jedno společné, jak zajistit komunálním podnikům větší přísun kvalifikovaných údržbářských a opravářských sil. Že došlo k poměrně četným jednáním na krajské úrovni bylo sice dobré v tom smyslu, že měla být sjednána náprava, ovšem už četnost schůzí signalizovala určité nepříznivé momenty. V té době již bylo zcela jasné, že problémem nedostatku pracovních sil je natolik závažný, že nelze situaci obejít s tím, že komunální podniky si tento nepříznivý stav vyřeší samy.

Na úrovni krajských orgánů se hledaly možnosti zlepšení. V květnu 1951 vyšly směrnice pro nábor a rozmisťování pracovníků pro komunální podniky.²⁷ Bylo rozhodnuto, že pracovníci mohou odejít ze soukromého podnikání jen v tom případě, když dostanou souhlas od KNV, který měl hodnotit zejména tu skutečnost, zda dotyčného je potřeba k údržbě anebo k opravárenské činnosti. Tímto způsobem se měla pro komunální podniky získat aspoň ta část pracovníků, která zůstala ještě v soukromém podnikání a byla perspektivní. Samotným komunálním podnikům bylo uloženo, aby udržovaly získaný stálý pracovní kádr zejména pro obory výrobní, především pro stavebnictví, kamenolomy, cihelny apod. Byla také zdůrazněna nutnost zvyšovat procento zaměstnaných žen. Ženy měly nahradit muže v těch komunálních oborech, které nebyly tak náročné na práci a muži měli zajišťovat potřebnější údržbářské a opravárenské.

Okresním národním výborům bylo doporučeno, aby v rámci svého okresu zjistily, zda odčerpané pracovní síly jsou vhodně využity, v případě, že ne, pokusit se je získat zpět do komunálních podniků.

Je nutno říci, že ve všech těchto návrzích se hledaly reálné možnosti řešení. Ovšem některé z nich vyznívaly až příliš idealisticky. Zvláště, když si uvědomíme, jaký neustálý tlak byl ze strany těžkého průmyslu na pracovní síly. Už vůbec těžko mohlo v praxi obstát doporučení o tom, aby byly prošetřeny všechny zapojené pracovní síly a podána zpráva, zda jsou účelně zapojeny. Bylo totiž zcela jasné, že pracovní síly, které byly zapojeny mimo svůj dřívější obor, mimo komunální podniky, už těžko někdo získá pro jinak zaměřenou práci, která mnohdy v sobě nesla řadu nejistot, pracovních, finančních apod.

V diskusích, které probíhaly v té době, se pochopitelně rovněž hovořilo o vztahu okresních národních výborů ke komunálním podnikům. Okresní národní výbory se staly předmětem velké kritiky ze strany krajských orgánů. Je jasné, že okresní národní vý-

bory z valné části nesplnily svůj základní úkol při socializačním procesu. Selhaly většinou v tom, že se nedovedly orientovat v poměrně složité situaci uvnitř živnostenského podnikání, a tím pádem nepodchytily dostatečný počet odborníků pro vyšší hospodářské formy – pro komunály a družstva.

Velmi málo působily na živnostníky a tak nesledovaly a nezabránily především nadměrnému živelnému odchodu živnostníků. Na této politické platformě okresní národní výbory mohly vykonat mnohem více práce, daleko lépe mohly koordinovat neuvážené živelné přesuny pracovních sil, neboť to bylo výhradně v jejich kompetenci.

Stejně tak ze strany komunálních podniků hlavně v počátečním období mohla být daleko větší iniciativa v době, kdy bylo v soukromém podnikání živnostníků ještě dostatek. Komunální podniky byly nabádány ústředními orgány, aby se staly aktivními tvůrci socializačního procesu. Vlastní agitací měly podchytit kvalifikované odborníky. Tuto šanci však mnohé z nich propásly.

V diskusích se hovořilo také o tom, že národní výbory doposud nefungovaly dobře jak přímý nadřízený orgán komunálních podniků. Šlo vlastně o otázku zásadního rázu, neboť národní výbory jako nadřízené orgány měly zajistit základní organizátorskou funkci. Měly být pomocníkem při jejich rozvoji, při zabezpečování pracovních sil apod.

Pokud můžeme hodnotit tehdejší funkci národních výborů v poměru k nově rozvíjejícím se komunálním podnikům, je nutno říci, že nelze souhlasit a přejímat z dobových materiálů kritická slova krajských orgánů a koneckonců i pracovníků komunálních podniků. Je sice možné vysledovat z pramenné základny někdy až velký nezáměr okresních a místních národních výborů o komunální podniky, který v některých případech souvisel až s úplným ponecháním komunálních podniků vlastnímu osudu, a to i případě, pokud šlo o zásobovací situaci a vůbec o materiální pomoc.

Je však nutno celý problém pochopit a vidět také v širších souvislostech. Položme si otázku, zda v té době, zejména v druhé polovině roku 1951, mohly být tyto problémy vůbec nějakým lepším způsobem řešeny. Národní výbory byly většinou v rámci okresu pohlceny daleko důležitějšími úkoly než byla jen starost o komunály a navíc byly tyto úkoly sledovány stranickými i státními orgány. K hlavním úkolům patřilo např. také neustálé zajišťování přísunu pracovních sil pro prioritní obory. Tlak na tyto přísuny neustále vzrůstal. Je těžké vůbec zaujmout kladné či záporné stanovisko k tomu, zda národní výbory konaly svou práci vůči komunálním podnikům zcela zodpovědně, když jim byla v druhé polovině roku 1951 dána následující politická linie: „Je úkolem referátů práce a sociální péče národních výborů všech stupňů, aby podporovaly pohyb pracovních sil z oborů neprioritních do priorit, jakož i z priorit krajských do celostátních. Opačný postup je nežádoucí“.²⁸ Kde měly tedy národní výbory získat stabilnější pracovní kádr pro komunální podniky, když víme, že přísun ze soukromého živnostenského podnikání byl značně omezený a odjinud nebyla téměř žádná možnost. Navíc komunální podniky byly zařazené jako prioritní, takže sloužily samy jako podobně další odvětví za zdroj pracovních sil.

Složitost tehdejšího období, preference těžkého průmyslu v národním hospodářství a jiné závažné úkoly neumožnily bohužel řešit problém komunálních podniků důsledněji, lépe a všestranněji a to všemi zainteresovanými složkami socializačního procesu.

Z hlediska dalšího vývoje se stal problém nedostatku pracovních sil v komunálních podnicích problémem číslo jedna a byl natolik závažný, že značným způsobem ovlivnil i jiné stránky komunálního hospodářství. Vlastně po celou dobu budování i rozvoje komunálů se tohoto problému nemohly tyto podniky zbavit.

Jak jsme již řekli, optimální síť byla navržena pouze pro řemeslné živnosti, tedy pro většinu živnostenských podniků, neboť řemesla v poměru k jiným živnostenským oborům – k maloobchodům, k hostincům apod. byla základním odvětvím soukromého podnikání.

Socializace maloobchodních jednotek, hostinců a trafik jako druhého největšího živnostenského podnikání, probíhala nezávisle na socializaci hlavního živnostenského odvětví řemesel a vzhledem k nepatrnému jejich počtu nebyla pochopitelně také v centru dění.

Hlavní etapa socializace maloobchodu byla uskutečněna v období roku 1949 a na počátku roku 1950. Socialistický obchod v tomto sektoru převládl v celostátním měřítku již od poloviny roku 1950. Soukromé jednotky však nadále fungovaly zejména ve venkovských obcích či v menších městech. K 1. dubnu 1951 zůstalo na území bývalého Jihlavského kraje ještě 107 potravinářských maloobchodů a na 150 průmyslových obchodů. Téměř nedotčeny socializačním procesem zůstaly v roce 1950 trafiky a hostince.²⁹ Zatímco počet potravinářských a průmyslových maloobchodů klesal, takže k 31. 12. 1953 už zbylo jen 41 potravinářských a 37 průmyslových obchodů, u trafik a hostinců se dlouho situace neměnila.³⁰ Bylo to způsobeno především tím, že ještě dlouho potom, kdy už probíhal socializační proces u obchodních a průmyslových jednotek, nebylo rozhodnuto, jakým způsobem se napojí trafiky a hostince do vyšších výrobních vztahů. Posléze, kdy byla socializována nejdůležitější část maloobchodních jednotek – potravinářské obchody, bylo rozhodnuto ministerstvem vnitra v březnu 1950, že budou napojovány tyto soukromé podniky do nově ustavujících komunálních podniků.³¹

Směrnice ministerstva vnitra z října 1950 měnily situaci v tom směru, že mělo být okamžitě zastaveno na vesnici zapojování drobných hostinských podniků do vyšších hospodářských forem a úplně upuštěno od rušení soukromých hostinských podniků.³² Změna směrnic pro venkovské hostince byla pravděpodobně ovlivňována již dalším upřesňováním plánů socializačního procesu živnostenského podnikání. V dalším vývoji bylo počítáno s tím, že budou hostince ve venkovských obcích zapojovat do spotřebních družstev.

Tato změna byla motivována všeobecnou snahou zajistit na venkově takové podmínky, aby zde převládl družstevní život. Nešlo o formální záležitost, ale o to, aby venkovské obyvatelstvo bylo praktickými příklady nakloněno družstevnímu stylu práce a vůbec seznamováno se zásadami družstevního života. Proto dochází také k tomu, že byly postupně převáděny na vesnici již socializované maloobchodní jednotky ze státního obchodu pod družstevní – do tzv. vesnických Jednot, neboť ony měly působit v získávání vesnických obyvatel pro družstevní myšlenku, stejně jako venkovské hostince. Ústřední orgány vycházely přitom z toho, že tímto způsobem může spotřební družstevnictví napomáhat i při socializaci zemědělského sektoru, např. získáváním rolníků za členy nejen svých družstev, ale pro družstevní myšlenku vůbec.

Zhruba na přelomu let 1952/1953 je možno hovořit z celostátního pohledu o ukončení socializačního procesu živnostenského podnikání. V rámci bývalého Jihlavského kraje nelze vysledovat mezník zakončení tohoto procesu, neboť nemáme dostatek archívního materiálu. To ovšem není tak důležité, podstatné je, že zhruba od roku 1953 již zcela určitě převážily v drobné individuální výrobě a ve služební činnosti na Jihlavsku socialistické výrobní vztahy.

Avšak vítězstvím socialistických výrobních vztahů ještě nekončily všechny problémy. Nové socialistické hospodářské jednotky sice existovaly, bylo však jasné, že zdaleka

nefungují tak, jak by měly. Všechny další akce podnikané ústředními a krajskými orgány směřovaly k lepšímu zajišťování rozvoje komunálních podniků ať už v oblasti odborného vedení, plánování, zásobování či zajišťování pracovních sil pro komunální podniky. Bez zajímavosti není ani to, že již v roce 1954 se přehodnocovalo rozložení sítě provozoven podniků místního průmyslu, komunálního hospodářství a výrobních družstev.³³ To, že v následujícím období došlo k návrhu tzv. optimální sítě vhodnějšího uspořádání místního hospodářství, vlastně naznačovalo, že dosavadní síť nevyhovuje. Zejména u venkovských obcí, kdy soustředění základních oborů opravárenské a údržbářské činnosti do střediskových obcí se ukázalo jako zcela nevhodné. V návrzích měly být obory zajišťující zemědělskému obyvatelstvu denní potřeby účelně dislokovány v přilehlých obcích. Kromě toho obory, které byly vyhledávány občany jen čas od času, měly být zajišťovány ambulantně, pomocí pojízdných prodejen. Když však na jedné straně hovoříme o vybudování socialistických hospodářských vztahů v oblasti drobné individuální činnosti a ve službách, podívejme se na straně druhé i na to, jak fungoval ponechaný soukromý úsek, který měl existovat souběžně s nově vybudovanými socialistickými jednotkami, i když v daleko menším objemu. Do oblasti soukromých živností v Jihlavském okrese nám umožní částečně nahlédnout jeden důležitý a poměrně zajímavý materiál, který vlastně dokazuje, že soukromá oblast nebyla tak zcela úplně v pořádku.³⁴

Na počátku roku 1954 byla Jednotným národním výborem v Jihlavě hodnocena situace soukromých živností. Jednání bylo vyvoláno řadou stížností na nedostatečné fungování některých soukromých živností, a to jak ze strany socialistických podniků, které využívaly nadále služeb soukromých živností, tak i ze strany jednotlivých občanů. JNV přihlížel i k tomu, že soukromí živnostníci si stěžují na nedostatek materiálu, který jim bránil v plynulém zajišťování služební činnosti.

Při prošetřování situace v živnostenském podnikání byla hlavní pozornost soustředěna na venkovské soukromé živnosti, především pak na obory kolářské, kovářské, sedlářské, zámečnické a truhlářské. Ve zprávě, která vzešla z tohoto jednání, byla pak podrobně zhodnocena situace v těchto oborech, a to jak na základě poznatků hospodářských referentů z JNV, tak i na základě různých hlášení z místních národních výborů na okrese.³⁵ Ze zprávy zcela jasně vyplývá, že do konce roku 1953 převažovaly v těchto oborech soukromé živnosti. Například u kovářských oborů bylo 24 v soukromém vlastnictví, 15 bylo napojeno na JZD, 3 byly socializovány do komunálních podniků. Podobně tomu bylo u kovářů, kdy v okrese bylo 9 soukromě hospodařících živnostníků, 10 zapojeno v JZD, 4 v komunálních podnicích.³⁶

Je nutno si položit otázku, proč byl poměrně velký zájem JNV v Jihlavě právě o tyto obory. Bylo to způsobeno především tím, že dané obory představovaly na venkově tradiční řemesla, která byla pro zajišťování zemědělské výroby a dalších hospodářských úseků na venkově nepostradatelná. Přičemž nešlo ani tak o to, zda tyto obory existovaly v soukromém vlastnictví výrobních prostředků nebo již v socialistických, ale šlo o to, že obory nepracovaly na požadované úrovni jako takové. Podstatné a zároveň svým způsobem varující bylo to, že během socializačního procesu i z těchto potřebných řemesel ubyla jak se hovoří ve zprávě zhruba polovina.³⁷ Zpráva také upozornila na příčiny dané situace. Jako hlavní příčinu uváděla řadu nesnází ve vázaném hospodářství, neboť se začala projevovat rozdílná zásobovací politika vůči socialistickým podnikům a vůči soukromníkům. Všechny soukromé živnosti měly málo přidělovaného materiálu, během let 1952/53 jim nebyl dodáván téměř žádný. Závěr zprávy nebyl nijak optimistický, neboť se v něm konstatovalo, že v oborech, které zajišťují pro JZD a malé rolníky opravárenskou a údržbářskou činnost, je neudržitelný stav.

Závěrem bych chtěla říci, že nelze v důsledku poměrně málo obsáhlého a značně rozdílného materiálu zhodnotit na Jihlavsku socializační proces v celém jeho rozsahu. Avšak i z tohoto poměrně úzkého pramenného základu vyplynuly některé poznatky.

Při sledování celostátního vývoje bylo ověřeno, že v procesu socializace živnostenského podnikání mnoho záleželo na tom, jak dalece a účelně byla vybudována organizační struktura všech zainteresovaných složek a do jaké míry dovedly tyto složky zejména na nižších úrovních spolupracovat při prosazování základních tendencí socializačního procesu. Můžeme říci, že v tomto směru nebyl bývalý Jihlavský kraj na tom až tak špatně. Krajský národní výbor jako hlavní koordinátor socializačního procesu reagoval poměrně brzo na vyskytující se problémy a pomocí nižších orgánů se snažil změnit některé nepříznivé momenty. Ovšem přes všechny zásahy nedošlo bohužel již k příznivějšímu obratu v socializačním procesu, takže i v tomto sledovaném regionu nebyla do socialistických hospodářských forem převedena většina kvalifikovaných pracovních sil a nové hospodářské formy zápasily s nedostatkem odborníků.

POZNÁMKY

- 1 KNV v Jihlavě spravoval v letech 1949–1960 14 okresů. Byly to – Jihlava město, Jihlava okolí, Dačice, Havlíčkův Brod, Humpolec, Kamenice nad Lipou, Ledeč nad Sázavou, Moravské Budějovice, Pacov, Pelhřimov, Třebíč, Třešť, Velké Meziříčí, Žďár.
- 2 Dochovaný materiál ve Státním oblastním archívu v Brně, zachycující největší část živnostenské problematiky bývalého Jihlavského kraje – fond B 126, KNV Jihlava, je značně neúplný.
- 3 V našem příspěvku se zaměřujeme jen na některé problémy, jejich výběr ovlivňuje především pramenná základna.
- 4 Svaz československého živnostenstva začal fungovat v českých zemích od ledna 1949 jako nová hospodářsko-politická organizace vytvořená na základech dosavadních zájmových živnostenských organizací.
- 5 Státní oblastní archív v Brně, fond B 126, KNV Jihlava, K 2714
- 6 Náborové schůze byly uskutečňovány pod záštitou poboček Svazu československého živnostenstva a organizovány jednotlivými socializujícími podniky. V počátečním období byly nejvíce získáváni živnostníci pro výrobní družstva, tedy pro podniky, které existovaly většinou před vlastní živnostenskou socializací. Pokud šlo o komunální podniky, byly v roce 1949 a později uskutečňovány tzv. schůze přípravných výborů pro zakládání komunálů. Byly konány většinou z iniciativy hospodářských referátů národních výborů všech stupňů, popřípadě samotných živnostníků.
- 7 Ústřední rada družstev Praha, archív Jíloviště, sign. XIII.
- 8 Sbírka zákonů republiky československé, Praha 1949, č. 199.
- 9 Státní oblastní archív v Brně, fond B 126, KNV Jihlava, K 1708.
- 10 Okresní archív v Jihlavě, fond JNV Jihlava, K 1500.
- 11 Tamtéž.
- 12 Státní oblastní archív v Brně, fond B 126, KNV Jihlava, K 1708.
- 13 Státní ústřední archív Praha, fond Ministerstvo průmyslu, K 71.
- 14 Tamtéž.
- 15 Tamtéž.
- 16 Okresní archív v Jihlavě, fond JNV Jihlava, K 1487.
- 17 Státní oblastní archív v Brně, fond B 126, KNV Jihlava, K 1708.
- 18 Okresní archív v Jihlavě, fond JNV Jihlava, K 1500.
- 19 Státní oblastní archív v Brně, fond B 126, KNV Jihlava, k 1500.
- 20 Okresní archív v Jihlavě, fond JNV Jihlava, k 1487.
- 21 Tamtéž, K 1091.
- 22 Tamtéž.
- 23 Tamtéž, K 1054.

- 24 Tamtéž, K 1052.
- 25 Tamtéž, K 1091.
- 26 Tamtéž.
- 27 Státní oblastní archiv v Brně, fond B 126, KNV Jihlava, k 2714.
- 28 Tamtéž, K 1708.
- 29 Tamtéž. Tamtéž.
- 30 Tamtéž, K 2711.
- 31 Tamtéž, K 2714.
- 32 Státní ústřední archiv Praha, fond Svazu československého živnostenstva, K 122.
- 33 Tamtéž, fond Ministerstvo místního hospodářství, K 411.
- 34 Okresní archiv v Jihlavě, fond JNV Jihlava, K 1668.
- 35 Státní oblastní archiv v Brně, fond B 126, KNV Jihlava, K 3745.
- 36 Okresní archiv v Jihlavě, fond JNV Jihlava, K 1668.
- 37 Tamtéž.

RESUMÉ

Sozialisieng der gewerbsmässigen Unternehmertätigkeit in Jihlava - Gebiet

Die Untersuchung der Jihlava - Region ist teilweise auf ein nicht zu umfangreiches Quellenmaterial beschränkt, besonders soweit es sich um die Genossenschaftsproblematik handelt.

Auch in unserer verfolgten Region kamen in Sozialisierungsprozess Probleme vom grundsätzlichen Charakter zum Vorschein, sowie bei der gesamtstaatlichen Entwicklung. Vor allem die Tatsache, dass aus der privaten Unternehmertätigkeit in die ökonomischen Sozialisierungsformen nicht der nötige Teil von qualifizierten Arbeitskräften übergeführt wurde. Die neuen sozialistischen ökonomischen Einheiten - Genossenschaften und Kommunalbetriebe kämpften darum gleich vom Anfang ihrer Existenz an mit Mangel an Fachleuten. Die Abnahme der sich mit individueller Kleinproduktion oder mit Diensttätigkeit beschäftigten Mitarbeiter wurde durch die damalige Anforderung der Zeit verursach- u. zw. durch die Zuführung der Mitarbeiter für die Schwerindustrie, sowohl es sich um systematische, von Arbeitsämtern geplante als auch unplanmässige, spontane Abnahme handelte, wenn die Unternehmer die handwerklichen Fächer aus eigenem Anlass verliessen.